

A. NJEUSYHIN, EVOLUCIJA VLASNIŠTVA I SLOBODE U RODOPELEMENSKOM I BARBARSKOM DRUŠTVU

Pod ovim naslovom objelodanio je u »Voprosy istorii« 4. 1946., sovjetski povjesničar A. Njeusyhin svoju kraćku raspravu, koja je zapravo rezimiranje osnovnih ideja njegove monografije »Vlasništvo i sloboda u barbarskim zakonima« (članci o evoluciji barbarskog društva na teritoriju Zapadne Evrope V.—VIII. vijeka). U svojem istraživanju autor se nastoji što više približiti konkretnom shvaćanju prijelaza od rodoplemenskog poretka na barbarsko društvo i na početak formiranja klasa i pojavljivanja feudalnih odnosa u barbarskim državama Zapadne Evrope V. do VIII. vijeka. Autor smatra najsvrsishodnijim istraživati zakone razvoja barbarskog društva prema izmjenama karaktera vlasništva i realnog sadržaja slobode.

U historijskom razvoju osobit interes povjesničara-marksista pobuđuju prijelazne epohe, prijelaz iz kvantiteta u novi kvalitet sa svim njegovim nijansama i »nepravilnostima«, sa bogatom raznolikošću prijelaznih forma. A u tom prijelazu suptilnu marksističku obradu zahtijeva osobito onaj historijski materijal, koji prikazuje »mirno« razdoblje toga prijelaza, kada prestaje djelovanje rušilačkih snaga revolucije i proces formiranja novog društva se odigrava prividno mirno. Uspjeh u istraživanju ovakvih prijelaznih epoha dragocjen je prilog marksističko-lenjinističkom shvaćanju povijesti. Podrobnim naučnim upoznavanjem prijelaznih epoha dobiva se potpuniji kontinuitet historijskog razvoja, a klasna borba postaje shvatljivija u svojoj njenoj raznolikosti i u ulozi pojedinih društvenih slojeva. Stoga smatramo da je rasprava povjesničara Njeusyhina interesantan prilog, koji može korisno poslužiti za dopunu i diskusiju ovog problema. Ova rasprava ne osvjetljava svestrano socijalno-ekonomske odnose spomenute prijelazne epohe. Potrebno je, međutim, ovaj problem svestrano osvijetliti na bogatijem zapadnoevropskom i srednjoevropskom izvornom materijalu, jer bi nam takvo upoznavanje toga problema u većoj mjeri osvijetlilo i našu problematiku iste društvene epohe. Smatramo da bi i naši povjesničari sa svojim poznavanjem historijskog materijalizma i njegovom primjenom mogli dati vrijednih priloga o tom pitanju.

Autor ističe u početku, da se u građanskoj stručnoj literaturi vlasništvo i sloboda u rodoplemenskom i barbarskom društvu često neispravno tretiraju u duhu kategorija feudalnog ili buržoaskog društva. U toj literaturi bilo je doduše pokušaja da se izrade nova naučna shvaćanja, koja bi pomogla otkrivanju specifičnosti vlasništva i slobode u spomenutom prelaznom periodu. Tako je Halban-Blumenstock (»Die Entstehung des deutschen Immobiliareigentums«, Innsbruck 1894.) pokazao različitost prava općinskog vlasništva i porodično-individualne svojine na razna zemljišta prema Salijskom zakonu, Rhamm (»Die Grossbüfen der Nordgermanen«, Braunschweig 1905.) na anglosaksonskom i skandinavskom materijalu iznosi podjelu slobodne mase u barbarskom plemenu na obične slobodne (Gemeinfreie), punopravne slobodne (Vollfreie) i slobodne najviše kategorije (Hochfreie). Sličnu podjelu daju Heck (»Die altfriesische Gerichtsverfassung«, Weimar 1894.; »Die gemeinfreien der Karolingischen Volksrechte«, Halle a. S. 1900.; »Die Standesgliederung der Sachsen im frühen Mittelalter«, Tübingen, Mohr. 1927.), Wittich (»Die Frage der Freibauern«, Weimar 1901.), Maurer, Chadwick (»Studies on Anglo-Saxon institutions«, Cambridge

1905.), Pollock i Maitland («History of English Law», Vol. I. 1898.), Liebermann («Gesetze der Angelsachsen», Bd. I—III., Halle a. S. 1898—1916.) i drugi. No svi ovi pokušaji ne izvode nas izvan granica čisto juridičkog tretiranja problema vlasništva i slobode u barbarskom društvu. Autor drukčije postavlja problem nastojeći pokazati nerazrješivu vezu vlasništva i slobode i objasniti promjene ove veze kao simptome evolucije barbarskog društva u cjelini. Stoga je koncentrirao pažnju na onim zakonima, koji najčistije (bez jakog utjecaja rimskog prava) odražavaju evoluciju barbarskog društva, i izabrao je spomenike, koji omogućuju uspoređivanje (arhaiski Salijski zakon i edikt Rotari, koji dopuštaju ne samo međusobno uspoređivanje, nego i sa saksonsko-friškim barbarskim zakonima). Rad je izrađen uglavnom na materijala barbarskih zakonika (salijskog, ripuarskog, zakonika Franaka — hamava, saksonskog, friškog, langobardskog) uz upotrebu anglosaksonskih zakona. Na prijelazu od rodoplemenskog poretka u barbarsku državu združivanje specifičnih oblika prvobitnog vlasništva sa ličnom slobodom njegovih nosilaca najbolje karakterizira način proizvodnje u ovom poretku. I u rodoplemenskom i u barbarskom društvu osnovni uslov proizvodnje je zemlja, i odnos ljudi kao radnih subjekata jednog oremu drugom pokazuje istovremeno i određeni oblik njihova odnosa prema zemlji.

Zemlja je osnovni uslov proizvodnje i u drugim društvenim uredenjima (na pr. u feudalnom, osobito u ranom feudalizmu, i u robovlasničkom društvu), no odnos radnih subjekata jednog prema drugom i prema zemlji nije tamo ni sličan odnosu u rodoplemenskom i barbarskom poretku. Budući da se radni subjekti uglavnom javljaju u barbarskim zakonima kao slobodni, objašnjenje ovog njihova uzajamnog odnosa svodi se na utvrđivanje realnog sadržaja slobode, a i na definiranje onih njezinih gradacija i nijansa, koje su nastajale na prijelazu od rodoplemenskog poretka u barbarsku državu, t. j. onih promjena, koje je ona pretrpjela u vezi s promjenama vlasništva. Odnos radnih subjekata prema zemlji (sfera vlasništva) mijenjao se u nerazdvojnoj vezi s promjenom njihova odnosa jednog prema drugom (sfera slobode), i promjena prvog određivala je promjenu drugog. O prvobitnom vlasništvu Marx kaže: »Vlasništvo označava... prvobitno (a takvo je ono u njegovu azijskom, slavenskom, antičkom i germanskom obliku) odnos radnog (producirajućeg) subjekta (ili subjekta koji sebe reproducira) prema uslovima njegove produkcije ili reprodukcije kao prema svojim. Zato će ono primiti različite oblike u skladu s uslovima ove produkcije.« »Prisvajanje prirodnog uslova rada (zemlje, kao najprvobitnijeg oruđa rada, laboratorija i skladišta sirovina) ne zbiva se pomoću rada, nego prethodi radu kao njegov uslov.« »Izolirana individua isto tako ne bi mogla biti vlasnik zemlje, kao što ne bi mogla ni govoriti.« »Odnos prema zemlji kao vlasništvu uvijek ima kao posrednika prisvajanje (mirno ili nasilno) zemalja sa strane plemena, općine, koja ima više ili manje prirodno formiran ili historijski već razvijen oblik. Tu individuum nikada ne može istupati tako oštro izdvojen, kakav on izgleda, postojeći jednostavno kao slobodan radnik.« »Prema zemlji ljudi se ponašaju s naivnom neposrednošću kao prema *vlasništvu kolektiva*,... koji producira i sebe reproducira u aktivnom radu. Svaki pojedinac istupa samo kao kapika (kolektiva), kao član ovoga kolektiva on je *vlasnik* ili *posjednik*.« Dakle jedan od centralnih problema prvobitnog vlasništva svodi se, po Marxu, na uzajamni odnos među općinom i individuumom, i već tim u samu definiciju prvobitnog vlasništva, kao nekog jedinstva dvaju momenata, općinskog i individualnog, ulazi spomenuta nerazdvojna veza između vlasništva zemlje i slobode njegovih nosilaca — u onom

smislu, u kojem pozitivni sadržaj ove slobode određuje ova ili ona forma odnosa radnih subjekata jednog prema drugom, t. j. ova ili ona struktura same općine. »Stvarno *prisvajanje* pomoću procesa rada zbiva se pri takvim *uslovima* (ti uslovi su zemlja, priroda, B. Lj.), koji sami nisu *produkt* rada, nego se javljaju kao njegovi prirodni ili *božanski* uslovi.« Slično kao što *oruda* rada prvobitno nastaju kao nastavci udova ljudskog tijela, tako se i uslovi rada prvobitno prisvajaju kao *prirodni* uslovi rada, kao »neorganska priroda subjektivnosti« radnog individuum, koji se i odnosi prema njima »jednostavno kao prema svojim«. A takav odnos individuum prema uslovima rada »pretpostavlja određeno postojanje individuum, kao člana izvjesne plemenske organizacije ili kolektiva« (svi dosadašnji citati su od K. Marxa). Ovaj odnos se osjeća u nekim normama običajnog prava ranog razdoblja, na primjer u tom što Salijski zakon ne smatra potrebnim čak ni da spomene sudbinu komada zemlje čiji su vlasnici umrli, i ograničava se samo na zabranu njegova nasljeđivanja sa strane žena (Lex Salica, LIX De alodis, § 5.). Potpuna šutnja Salijskog zakona o sudbini spomenutog komada zemlje pokazuje, da je tvorcima ovog spomenika ona bila nešto što se samo po sebi razumije, dok je mi međutim ne možemo doznati. Nesumnjivo je samo jedno: komad zemlje čiji su vlasnici umrli nije bio predmet individualnog vlasništva. U doba utvrđivanja norme u glavi »De alodis« historijski razvoj je unio jednu bitnu promjenu u prvobitni odnos, sankcionirajući predaju komada zemlje u nasljedstvo, doduše samo u granicama direktnog potomstva po muškoj liniji. Prvobitno vlasništvo pojavljuje se u barbarskim zakonima već izmijenjeno, naime kao veza općinskog vlasništva sa individualnim i sa to stepenovanim zemljišnim vlasništvom na različite zemljišne posjede, koje je ograničeno zajedničkim vlasništvom (roda, plemena ili općine). Takav tip vlasništva se formira kod starogermanskih naroda vjerojatno još u epohi rodoplemenskog uređenja i na taj se tip vlasništva može potpuno primijeniti Marxova karakteristika tzv. »germanskog« oblika općine, koja glasi: »(Germanska) općina, to nije supstancija prema kojoj se pojedini čovjek pojavljuje samo kao akcidenција (kao u istočnoj općini).« Ukupnost domaćinstava (»villa« u terminologiji Salijskog zakona) jeste ukupnost zasebnih porodica, koje formiraju spomenutu općinu, pri čem su neka od ovih domaćinstava katkad sačinjavala malu kućnu općinu u obliku proširene porodice od predstavnika triju generacija. U svakom slučaju, individualni vlasnici nekih zemljišnih posjeda — oranice, vinograda, voćnjaka i bašče — jesu starješine pojedinih domaćinstava. Vlasništvo ovih individualnih vlasnika nije samo različito prema različitim zemljišnim posjedima, nego je i nepotpuno prema bilo kojoj kategoriji ovih posjeda, utoliko što je ograničeno zajedničkim vlasništvom svih stanovnika ovog naselja. Takav oblik vlasništva odražava najstariji tekst Salijskog zakona. Stepenovanost zemljišnog vlasništva na razne posjede pokazuje se u različitom sistemu kazna za povredu ograđenog prostora i međa na raznim zemljišnim posjedima i za prisvajanje odgovarajućih produkata proizvodnje. Kako pokazuje analiza ovog sistema kazna, najvećom intenzivnošću odlikovalo se individualno vlasništvo na kuću sa baščom i svim izgradnjama i uopće na svaku zemljišnu površinu ograđenu ogradom, zatim na vinograd, povrtnjak i oranicu (u sve manjem stepenu), a najmanjom intenzivnošću vlasništvo na livadu, čija se povreda međe nije uopće kažnjavala kaznom (krivac za košćenje tuđe livade kažnjava se samo gubitkom rezultata svoga rada), dok je šuma bila općinsko vlasništvo, kojim se pojedini domaćini samo koriste na određenim temeljima. Ali ovo individualno vlasništvo

nije potpuno vlasništvo (jer je ograničeno općinskim vlasništvom), što se vidi iz spomenutog prešućivanja sudbine komada zemlje čiji su vlasnici umrli, iz reda useljavanja migransa u vilu, iz pomanjkanja kupnje i prodaje nekretnina, i t. d. U stadiju rodoplemenskog poretka, odraženom u najarhaičnijim dijelovima Salijskog zakona, socijalne gradacije među ovim slobodnim radnim subjektima još manjkaju. U potpunom skladu sa spomenutim ranim oblikom nepotpunog vlasništva, premda se već primjećuju osnove imovne diferencijacije. Prava, koja sačinjavaju sadržaj njihove slobode, svode se na vlasnička prava na komad zemlje i korišćenje nepodijeljenim zemljištima, na pravo nošenja oružja i sudjelovanja u stotinskim ili okružnim sudskim skupštinama. Svako ovo pravo istovremeno je i obaveza njegova imaoaca. Postojanje rodoplemenskog, a katkad (kao na pr. u Salijskom zakonu) samo družinskog plemstva, a i relativno malog broja poluslobodnih i robova, ne mijenja na ovom stadiju onu osnovnu činjenicu, da se glavna masa plemena sastoji od ravnopravnih slobodnih, koji su istovremeno radni subjekti, ujedinjeni u općinu suvlasnika.

Prijelaz od rodoplemenskog uređenja na barbarsku državu karakterizira promjena oblika vlasništva i porast socijalne diferencijacije. Simptomi procesa promjene oblika vlasništva jesu proširenje prava nasljeđivanja komada zemlje, čiji su vlasnici umrli, na lica ženskog spola sa istovremenim ukidanjem susjednih pretenzija na taj komad zemlje (edikt Hilperiha, § 3), i prijelaz od »affatomije« iz vremena Salijskog zakona na praksu ostavljanja testamentom i zemljišnog darivanja sa osnovama prekarija. Proces ovog prijelaza veoma je jasno odražen u ediktu Rotari. Tu se darivanje prvobitno javlja u obliku usmenog testamenta ili predaje imanja preko posrednika, slično »affatomiji«, pri čem je pravo na takvu predaju ograničeno cijelim nizom ograničenja u korist darivaočevih zakonitih nasljednika (Ro § 168, 171); no kasnije su ovakvi akti toliko učestali, da svakodnevna praksa darivanja dovodi do pojavljivanja takve forme, koja je već bliska prekariju — predaji zemljišnog vlasništva sa strane siromašnog slobodnog saplemenika imućnom licu sa rezervom da se za darivaoca sačuva do njegove smrti pravo korišćenja predanog vlasništva i sa postulatom edikta na doživotnu materijalnu pomoć, koju primalac ukazuje darivaocu (Ro § 173). Paralelno sa širenjem ovih novih oblika darivanja kod Langobarda vrši se i proces raspadanja takozvane velike porodice ili kućne općine; često dolazi do potpunog raspada velike porodice i do podjele imetka među braćom na jednake dijelove. U skladu sa porastom ovog novog oblika vlasništva (kod kojeg postepeno otpadaju oznake nepotpunosti individualnog zemljišnog vlasništva, raznog stepena njegove intenzivnosti i ograničenosti zajedničkim vlasništvom, i uzakonjava se prijelaz nekretnina darivanjem i direktnom kupnjom i prodajom zemljišnjih posjeda) pojavljuju se socijalne gradacije među slobodnima i ujedno se diferencira sam pojam slobode. Već na ranim stupnjevima formiranja novog oblika vlasništva u barbarskim zakonima postoje dokazi za pojavljivanje različitih socijalnih položaja među slobodnima: a) u vidu kolebanja wergelda slobodnog čovjeka u zavisnosti od njegove pripadnosti ovom ili onom rodu, b) u vidu patronata jednih slobodnih nad drugima, i c) u vidu primjene različitih termina za označivanje različitih kategorija slobodnih. Kolebanje wergelda za slobodnog prema njegovoj pripadnosti ovom ili onom rodu nalazimo ne samo u ediktu Rotari s njegovim metodama određivanja wergelda za ubijenog svaki put »prema njegovu kvalitetu«, »ugledu roda« ili »čuvnosti« (secundum qualitatem, generosita-

tem personae, id est in angar gathungi), nego i u zapadnonorveškim spomenicima običajnog prava (»Gulathingslög« i »Frostuthingslög«) i u zakonodavstvu kralja Magnus Lagaboetir iz XIII. vijeka. Patronat jednih slobodnih nad drugima potvrđuju direktni podaci edikta Rotari (Ro, § 167, 177, 225, privatorum hominum obsequium), weeseških zakona Ine i Alfreda (Ine, 3, § 2, Alfred, 4, § 2), »Lex Frisionum« (tit. I, XI), a i posredne naredbe »Lex Saxonum« (»Lex Saxonum«, tit. XXV, XXVI; isp. XLIV, LXII; »Capitulatio«, XII, XIII, Nithard, »Hist«, IV, 2). Razlika termina, koji označavaju razne kategorije slobodnih, karakteristična je i za edikt Rotari s njegovim izdvajanjem posebnog sloja »fulcfree« unutar široke mase »liberie« (Ro, § 216, 224, 225, 257) i za norveške spomenike, koji označavaju razne slojeve slobodnih pomoću različitih termina: »arborina men« (socijalna grupa, koja obuhvaća ravno-pravne slobodne i libertine najvišeg reda, nalik na langobardske »fulcfree« i anglo-saske »folcfry«), »bondi« (široka masa punopravnih slobodnih vlasnika), »höldare« (privilegirani sloj imalaca rodovskih zemljišnih posjeda unutar ove mase), i za zakone kentskog kraja Wihtreda (Wihtred, 8 »Gesetze der Angelsachsen«, hrsg. von F. Liebermann, Bd. I, S. 13. Halle a. d. S. 1903.) 695—696. god., gdje pored termina »kerle« (običan slobodni) već dolazi termin »folcfry«, koji obuhvaća i sve slobodne. Ali sve tri karakteristike, koje obilježavaju nastajanje raznih socijalnih položaja među slobodnima, ne pojavljuju se uvijek istovremeno; a pogotovo imovna diferencijacija ne dovodi obavezno do kolebanja wergelda za slobodne. Iz svega se vidi, da proces prijelaza na novi oblik vlasništva i njegovo utvrđivanje mogu biti različiti i dovoditi do vrlo različitih socijalnih posljedica. Ako uočimo osnovnu tendenciju toga procesa, konstatirat ćemo da se na kasnijim stupnjevima razvoja barbarskog društva pojavljuju različiti socijalni položaji unutar slobodnih sa različitim wergeldima, čija je veličina već čvrsto ustanovljena, i da je pri tom u zakonicima nekih naroda razlika wergelda postavljena u strogu saglasnost sa veličinom zemljišnog vlasništva. Podatke o različitim socijalnim wergeldima nalazimo u alemanskim zakonima, gdje se slobodni dijele na »primi«, »mediani« i »minofledi« sa wergeldima od 160, 200 i 240 solida i gdje se svi oni ipak i dalje smatraju članovima širokog sloja slobodnih (»Pactus Allamanorum«, II, 36—38; Lex Allamanorum, XLV, LX), a i u zakonu langobardskog kralja Liutpranda (od 724. g.), koji precizira formulu edikta Rotari o naplaćivanju wergelda slobodnog čovjeka prema kvalitetu lica. U weeseškim zakonicima i u zakonima sjeverne Engleske pored podjele čitavog slobodnog stanovništva zemlje na kerle i erle stalno se susreće i druga podjela, po veličini wergelda, na twelfhynde, syxhynde i twyhynde. Autor ističe, da utvrđivanje podudarnosti ovih dvaju načina klasifikacije zadaje znatne teškoće, ali je ipak nastoji utvrditi. Zakoni Ine i njihova djelomična kompilacija X. vijeka »Nordlead laga«, utvrđuju podudarnost među wergeldom stanovnika Walesa i veličinom njegova zemljoposjeda: Velšanin, koji ima pet hide zemlje, zaštićen je sa 600 šilinga i tako spada u razred »syxhynde« (Ine, 24, 2; Wealh gif he hafad V hida, he bid sixhynde); wergeld Velšanina, koji ima jedan hide, iznosi 120 šilinga, a polovinu hide 80 šilinga; stanovnik Walesa bez zemlje zaštićen je samo wergeldom od 60 šilinga (Ibidem 32; Gif Wilisc man habbe hide londes his wer bid 120 scill; gif he tonne healfes haebe 80 scill; gif he neaning haebbe, 60 scilling. To isto u Nordlead, 7—8; zanimljivo je, da stanovnik Walesa, koji sjedi na tuđoj zemlji i vrši obaveze (wealh gafolgelda), po istim tim zakonima Ine (Ine, 23, § 3) ima wergeld od 120 šilinga, a njegov sin 100 šilinga; isp. Chadwick. Op. cit., str. 91.). Autor iz odnosa među wergeldom Anglosasa i Velšanina izvodi

odnos njihova zemljoposjeda. Iz »Nordlead laga« doznajemo, da je kerl, koji je stekao 5 hide zemlje, s obavezom nošenja državne službe (to cynges utware) zaštićen wergeldom od 1200 šilinga, a ako su njegovi potomci kroz tri generacije zadržali za sebe ovo zemljište i pri tom imaju viteško naoružanje, oni postaju teni (gasid-cundes cynges). No ako oni bilo zbog čega nemaju ovih posjeda, oni ostaju kerli, usprkos njihovu porijeklu od imaoca 5 hide. Očito je, da u Wessexu i sjevernoj Engleskoj već od kraja VII. vijeka socijalni položaj i visina wergelda počinju ovisiti o veličini zemljoposjeda. No krajem VII. vijeka stupanje u redove plemstva po službi još nije bilo uslovljeno onim zahtjevima, koje u X. vijeku formulira »Nordlead laga«. Međutim, već i u tim gradacijama se pokazuje početak onog procesa, koji od IX. do X. vijeka dovodi u anglosaksonskoj Engleskoj do pobjede novog oblika zemljišnog vlasništva s odgovarajućom raznolikošću socijalnih položaja unutar slobodnih; naličje ovog procesa je začetak uslova feudalnog poretka u krilu barbarskog društva i paralelno pojavljivanje plemstva po službi. Za ovaj kasni stupanj evolucije barbarskog društva karakteristični su ne samo razni socijalni položaji među slobodnima nego i raznolikost socijalnih međuslojeva, koji se nalaze između slobodnih i neslobodnih, tj. onih slojeva, koji kasnije, u feudalnom društvu, pokazuju djelomične tendencije međusobnog spajanja, a djelomične se pregrupiravaju na novim temeljima. Tako se u norveškim zbornicima običajnog prava razlikuju dvije (pa i tri) grupe puštenih na slobodu: frjalsgjafi, koji su prošli samo prvi akt oslobođenja — ustupanje slobode, leysingi, koji su izvršili i drugi akt — isplatu otkupne sume patronu, i napokon leysinga sonr — potomci leysing-a, koji sačinjavaju najviši razred libertina. Libertini najnižeg razreda — frjalsgjafi — razlikuju se od lejsinga time, što kroz četiri generacije ostaju u dosta velikoj zavisnosti od patrona i vrše mu obaveze, dok su lejsingi i njihovi potomci do pete generacije uz patrona vezani daleko slabijim vezama, koje uz to sve više slabe sa svakom novom generacijom t. zv. sinova, t. j. potomaka lejsingā (leysinga sonr). Spomenuta tri razreda norveških oslobođenika razlikuju se jedan od drugog u imovnim pravima i u wergeldu. No pored svega onoga, što smo spomenuli, rodoplemensko plemstvo se ipak djelomično uključuje u ukupnu masu slobodnih, ili točnije pojam plemstva obuhvaćen je širim pojmom slobode (usprkos katkada vrlo oštroj razlici u imovnom stanju i wergeldu između »plemenitog« i slobodnog). Tako se u Frizijskom zakonu »nobiles« javljaju kao nosioci pravnih norma pored »liberis«, sačinjavajući, usprkos razlici u njihovu socijalnom položaju, izvjesnu cjelinu slobodnih saplemenika, među kojima se već izdvojio privilegirani sloj plemstva (Lex Frisionum, tit. I, §§ 16—21; XI, XXI). Slično je i u ediktu Rotari, kod Anglosasa i u Saksonskom zakonu.

I tako imamo dvije na izgled suprotne pojave: s jedne strane utvrđivanje različitih položaja među slobodnima s paralelnim nijansiranjem poluslobode, a s druge strane rodoplemensko plemstvo se djelomično uključuje u široku masu slobodnih. Uzrok obih pojava treba tražiti u onom procesu snaženja novog oblika vlasništva na kasnom stadiju razvoja barbarskog društva i poglavito u nejednakom utjecaju ovog procesa na socijalnu strukturu toga društva. Stvarajući takve osnove za formiranje klasa, koje su karakteristične već za dolazeći feudalni poredak, ovaj proces često puta ne može odjednom uništiti one socijalne razlike, koje su se formirale među slobodnima još za prijelaza od rodoplemenskog poretka na barbarsko društvo, i zato katkad dovodi do spajanja arhaizama s oštrom socijalnom diferencijacijom. Zato namo postojanje oštre razgraničenosti dvaju slojeva punopravnih slobodnih još ne

Može biti rezultat zaoštavanja i »reprodukcije« arhaičnih odnosa zbog spomenutog nejednakog utjecaja novih oblika vlasništva. Iz istog uzroka ne treba uzimati za staleže ni mnogobrojne gradacije unutar slobodnih (a katkada i poluslobodnih) kod Langobarda i Anglosasa sve dotle, dok se ovi narodi još nalaze makar i na posljednjem stadiju barbarskog društva. Staleži nastaju tek tada, kada se barbarsko društvo »preporuča« u feudalno društvo. Zato možemo i moramo govoriti o postanku novih socijalnih grupa u krilu barbarskog društva, koje se kasnije formiraju u klase i staleže feudalnog društva (u takve grupe spadaju na pr. gazindi kod Langobarda, antrustioni kod Franaka, geziti i teni kod Anglosasa, ekonomski zavisni no lično slobodni kcerli kod istih Anglosasa — sve prethodnici budućih feudalaca i zavisnih seljaka). No ne možemo uzimati kao staleže stara rodoplemenska socijalna dijeljenja. Ova se dijeljenja katkada dugo još održavaju, produbljujući se i ostajući, no najčešće se pregrupiravaju u procesu formiranja klasa, u osnovi kojih je pretvaranje spomenutih oblika vlasništva u feudalno vlasništvo. Ovo pretvaranje se završava tek tada, kada se slobodni »radni ljudi« ili »proizvodni subjekti« (po terminologiji Marxa) počinju pojavljivati kao neposredni proizvađači, eksploatirani od feudalnih vlasnika.

B. Ljubobratović

K IZVJEŠTAJU O ISKAPANJU NEKROPOLE U BIJELOM BRDU

U Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 55., 1949., koji je izašao u siječnju 1951., objelodanjeno je nekoliko izvještaja o terenskim istraživanjima arheološkog obilježja, koja su bila izvedena pod pokroviteljstvom Akademije. Svaki od tih izvještaja zaslužuje po svom značaju poseban osvrt, međutim, ograničit ću se ovdje na izvještaj F. Ivaničeka, Istraživanje nekropole ranog srednjega vijeka u Bijelom Brdu.

Ovaj izvještaj obuhvata str. 111.—144., tab. I—XLIII, pet priloga tabli u bojama te tri priloga tehničke dokumentacije rada. Nažalost se mora ustanoviti, da čitav ovaj izvještaj nije pisan pregledno, i u njemu se pod imenom kulturne antropologije nastoji, na osnovi specifično arheološkog materijala, iskapanu nekropolu naučno prikazati i vremenski determinirati. To Ivaničeku nije moglo potpuno uspjati zato, što nije provedena dovoljna tipološka analiza i vremenska klasifikacija svega iskapanog arheološkog materijala, a pogotovu zbog toga, što nije učinjena nikakva konkretna komparacija s drugim nalazištima. Nije zato ni čudo, da je datiranje proizvoljno, o čemu će kasnije biti riječi. Upotrebljena arheološka literatura, citirana na str. 144, oskudna je i nedovoljna za obradu takvog materijala.

Ne ulazeći ovdje u činjenične pojedinosti, poznate uglavnom danas već stručnim krugovima arheologa FNRJ, koje su uvjetovale te doista neuobičajene okolnosti, pod kojima je ovo istraživanje u Bijelom Brdu započeto u zimi 1948. i nastavljeno ljeti 1949. i u jesen iste godine, smatram potrebnim prije svega istaknuti nepravilnost, da antropolog samovlasno vodi specifično arheološka iskapanja nazivajući ih »ekshu-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IV

1951

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKA KNJIGA“ / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIDAK

I Z D A J E
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B